

Anyanyelv, identitás, kultúra – kisebbségi könyvtárak

2006. december 13-án rendezte meg az Országos Idegennyelvű Könyvtár (OIK) *A kisebbségi önkormányzatok országos könyvtári és levéltári gyűjteményeinek bemutatása* címet viselő, időnként közvetlen hangú tapasztalatcserévé átalakuló konferenciáját. Az egész napos rendezvényen a tízenhárom hazai nemzeti és etnikai kisebbség közül az örmény, a lengyel, a roma, a szlovák, a szerb, az ukrán és a német kisebbségi önkormányzatok fenntartásában működő könyvtárak, illetve dokumentációs intézmények mutatkoztak be.

„Szinte közhely, annyiszor elhangzott már, hogy az örménység fennmaradásának, fizikai-szellemi arculata megőrzésének két záloga volt: keresztény vallása és saját írásbelisége. (...) Az örmény kereszténység és írásbeliség szorosan kapcsolódik egymáshoz. A kereszténység terjesztése során jelentkezett az örmény ábécé megteremtésének szükségessége, s az ábécé létrejötte feltétele s egyben katalizátora volt a hihetetlenül gazdag és másfél évezreden át virágzó keresztény irodalom kialakulásának” – mondotta Avanesián Alex, a hazai örménység egyik vezető személyisége, a Magyar Rádió nemzetiségi műsorainak főszerkesztő-helyettese. mintegy mottót adva a tanácskozáshoz, idéznivaló frappánsággal összefoglalva a kisebbségi könyvtárak működésének célját és hivatását. Mert hiszen minden hazai – és nem hazai – kisebbségi gyűjtemény mi mást szolgálna, ha nem azt, hogy fönntartsa, gyarapítsa, erősítse és művelje a kisebbség anyanyelvét, öntudatát, sajátos identitását, kultúráját?! Köztudomású, hogy valamennyi európai nemzeti kisebbség az anyanyelve és anyanyelvű kultúrája által él, abban mutatja föl önmagát, ez adja meg – Sütő Andrással szólva – sajátossága méltóságát.

Európa egyik legősibb kultúrája éppen az örményeké; ez a kis nép a Kr. u. IV. század legelején, mindössze egyetlen esztendő alatt vette föl a kereszténységet, ennek nyomán született meg a 390-es években 36 betűből álló ábécéje (amely az idők folyamán még három írásjeggyel kiegészült). A hit és az írásbeliség tartotta meg az örménységet a muzulmán és az ortodox világ ütközőpontján – hangsúlyozta Avanesián Alex, akinek az örmény írásbeliségről szóló előadása voltaképp a kultúra nemzetet megtartó és fölemelő hatását elemezte, bizonyította, méltatta és ilyenként akár szimbolikus értelmű bevezetőül is szolgált az Országos Idegennyelvű Könyvtár konferenciája programjának élén.

Sutarski Konrád, az Országos Lengyel Kisebbségi Önkormányzat elnöke, egyben a Magyarországi Lengyelség Múzeuma és Levéltára (Budapest IX. ker., Alломás u. 10.) megbízott igazgatója a kisebbségi könyvtár, illetve műtárgy- és dokumentumgyűjtemény összetételét, dokumentumtípusait mutatta be. A számos történeti munka szerzőjeként, összeállítójaként ismert előadó számba vette a honi

lengyel nyelvű könyvgyűjteményeket: a maguk könyvtárán kívül szólt a magyarországi Bem József Kulturális Egyesület, a Szent Adalbert Katolikus Egyesület könyvtáiról, mellettük a nagy közgyűjtemények (OIK, Országos Széchényi Könyvtár), továbbá a budapesti Lengyel Intézet, az ELTE Lengyel Tanszékeinek, a vidéki egyetemek lengyel filológiai tanszékeinek gyűjteményeiről. A számbavétel mérlege szerint hazánkban mintegy 40 000 lengyel nyelvű könyv található, ez kb. 15–20 000 címet jelenthet. Sutarski a közeljövő feladatairól szólva elsőként azt az igényt fogalmazta meg, hogy a legsürgetőbb éppenséggel a „szétszórt” gyűjtemények közös katalógusának létrehozása volna. További feladat a polonisztikai kutatásoknak a Kárpát-medence egész területére – Erdélyre és kiváltképp Felvidékre – való kiterjesztése lenne. A legtávlatosabb teendő pedig az ún. visegrádi országok együttműködésének keretében kijelölhető kutatási programok megalkotása volna. Sutarski Konrád arra a szinte magától értetődő kulturális együttműködési lehetőségre utalt, amit a közép-európai négyek (Csehország, Szlovákia, Lengyelország és hazánk) szövetsége nyújthatna a különféle népismereti, etnográfiai, szociolingvisztikai stb. vizsgálatok, tudományos projektek összehangolása terén.

Az előadó röviden bemutatta a mintegy 3500 tárgyat birtokló, 1998-ban megalapított lengyel múzeumot is. E gyűjtemény lesz a házigazdája 2007-ben annak a történettudományi konferenciának, amelynek előadásai, referátumai a Rákóczi-szabadságharc küzdelmeiben részt vett lengyel önkéntesek hadtörténeti jelentőségét és a két nemzet évezredes barátságának elmélyítésében betöltött szerepét hivatottak elemezni. Kevesen tudják – fejtegette az előadó –, hogy a Rákóczi-szabadságharcban sokkal több, mintegy ötezer lengyel önkéntes harcolt, mint az 1848/49-es magyar szabadságharcban, mégis az utóbbiak emlékezete maradt eleven, föltehetően azért, mert a XIX. századi küzdelmekben vitézkedő „nagy nevű” lengyel tábornokok – mint Bem, Dembinski, Rulikowski – jobban tartósították a lengyel katonák hősi emlékét a magyarság kollektív memóriájában.

A magyarországi kisebbségek között különleges helyet foglal el a roma közösség. Résztint a többiekéhez viszonyított magas lélekszáma miatt, részint etnikai (és nem nemzeti) kisebbségi mivolta okán, továbbá az anyaország, az egységes anyanyelv hiánya miatt, valamint a magyartól elütő életmódja, mentalitása és kulturális attitűdje végett. Ez a meglehetősen egyedi és csaknem minden tekintetben hátrányos helyzetet tükröződött Vajda Imre könyvtárigazgató előadásában is (amelyet fiatal kollégája, Varga Tibor olvasott föl). Az 1999-ben a főváros X. kerületében, a volt EVIG Művelődési Központ épületében létrehozott Országos Cigány Információs és Művelődési Központ a biztató kezdetek után hamar elsorvadt, majd maga az épület is leégett. Mindazonáltal ma is működik az Országos Roma Könyvtár, Levél- és Dokumentumtár (Budapest VII. ker., Dohány u. 76.), amely napjainkban mintegy 50 000 kötetet birtokol. A könyvtár a többféle cigány nyelvjárásban megjelent könyveken kívül gyűjti a roma közösségre vonatkozó bármiféle nyelven született szociológiai, néprajzi, vallási, politikai, jogi, gazdasági szakmunkákat, a magyar és a világirodalom értékes alkotásait. A gyűjtemény elektronikus földolgozás előtt áll. A fenntartó kisebbségi önkormányzat a Corvina integrált rendszer bevezetését tervezi. Az említett szociológiai, kulturális, mentális sajátosságokból is adódik, hogy az országos roma könyvtár használói elsősorban romológiaiával foglalkozó kutatók és kevésbé maguk a cigány olvasók. Az intézmény a hagyományos könyvtári szol-

gálatások mellett gyűjti és megőrzi a hazai romákról szóló statisztikai, demográfiai adatokat, dokumentálja a romológiai kutatások eredményeit, gyűjti a cigányságra vonatkozó hajdani állami és párthatározatokat, rendeleteket, a szakmai viták anyagait, a különféle cigány szervezetek iratait, a roma lapok évfolyamait. Nemkülönben fontos feladata az intézménynek, hogy megkezde a cigány vonatkozású frott források (oklevelek, földrajzi és személynévkataszterek) összegyűjtését és archiválását. Természetesen kevésbé az eredeti források összegyűjtéséről van szó, sokkal inkább fénymásolatok beszerzéséről. A beszámoló tanulsága szerint az Országos Roma Könyvtár, Levél- és Dokumentumtár megtette az első lépéseket a honi cigányságra vonatkozó kutatóbázis kiépülése felé, lassan kezdi fölölteni egy tudományos és közművelődési hivatású gyűjtemény arculatát. Ez a kettősség – mármint a tudományosság és a népművelés – vélhetően maradandó és jellegadó vonása lesz a könyvtár és dokumentumtár munkájának, hiszen a hazai etnikai kisebbségre vonatkozó dokumentáció, a magyarországi romológia alapjait képező nyomtatott és kéziratos források itt állnak a legteljesebben a kutatók rendelkezésére, ugyanakkor a roma származású érdeklődőket elsősorban a rendezvényeivel (zenehallgatás, filmvetítés, kiállítás) „köti magához” az intézmény.

A magyar nemzettel egy évezrede együtt élő nemzetiség a szlovákság. Az Országos Szlovák Önkormányzat 2003-ban alapított Szlovák Dokumentációs Központjának (Budapest XI. ker., Fadrusz u. 11/A.) sokrétű tevékenységét Szabados Anna igazgató mutatta be vetített képes prezentáció kíséretében. A sokrétűség alapvetően három feladatkört jelent: a Szlovák Dokumentációs Központ egyrészt hagyományos könyvtárként működik, azaz gyűjti, föltárja és szolgáltatja a magyarországi szlovákokkal kapcsolatos (bármilyen nyelvű) könyvtári dokumentumokat; másrészt elvégzi a kisebbség frott és képen rögzített emlékeinek digitalizálását; harmadrészt teljesíti a fönntartójától, az Országos Szlovák Önkormányzattól kapott feladatokat. A folyamatos föltáró munka a Textlib integrált könyvtári szoftver segítségével történik. A gyűjteménynek természetesen megőrző szerepe is van, ezért, ha lehetőség adódik rá, minden kiadványból három példányt szereznek be, amelyek közül egy nem kölcsönözhető. Tekintélyes kézi könyvtár és periodikatár áll az érdeklődők, kutatók, olvasók rendelkezésére.

A szlovák könyvtár léte, működése is nyilvánvalóvá teheti, milyen fontos szerepe van a kisebbség életében az anyaországnak, hiszen Szlovákiából rendszeresen vásárolnak, illetve ajándékba kapnak kiadványokat. Számos különgyűjtemény, állományrész egészíti ki a hagyományos könyvek sokaságát, a hang- és képhordozók, amatőr- és dokumentumfilmek, módszertani szakmunkák, a szlovákságra vonatkozó szakdolgozatok, a gyermekeknek szóló mesekazetták és DVD-k; jelenleg folyik a hazai szlovák újság, a *L'udové noviny* képanyagának elektronikus archiválása – és így tovább, megannyi fontos feladat. 2005 decemberétől az interneten is elérhető a könyvtár katalógusa, ami nagy mértékben növeli az állomány elérhetőségét, a gyűjtemény „külső” használatát. A Szlovák Dokumentációs Központ maga is gondoz kiadványokat, így például a hazai szlovákság évkönyvének (*Náš kalendár*) szerkesztési munkálataiból is kiveszi részét.

A magyarsággal ugyancsak sok száz esztendeje kapcsolatban áll, sőt együtt él az ukrán (ruszin) nép, ugyanakkor az ismert történelmi és politikátörténelmi körül-

mények okán a magyarországi ukránok első szervezetei a rendszerváltozás után, a '90-es évek elején alakultak meg. Másfél évtizednek kellett eltelnie, hogy 2006 februárjában megnyíljon a magyarországi ukránok Saskevicstről elnevezett könyvtára (Budapest VI. ker., Hajós u. 1.), amelyet az Országos Ukrán Önkormányzat elnöke, Hartyáni Jaroslava mutatott be. Noha az ukrán (illetve a ruszin) nép anyaországgal bíró „történelmi kisebbség”, helyzete mégis egészen sajátos. Ez abból adódik, hogy Ukrajna maga is 1991-ben nyerte el a függetlenséget, tehát igen fiatal államról van szó, amely az ismert gazdasági nehézségek miatt keveset fordíthat nemzeti kultúrája fejlesztésére; ráadásul – ugyancsak sajátos történelmi, demográfiai és kulturális körülményei folytán – az Ukrajnában megjelenő könyvek tekintélyes hányada orosz nyelven lát napvilágot. Így fordulhat elő az a paradox helyzet, hogy a magyarországi ukránok esetenként Kanadából (ahol másfél millió ukrán él) több ukrán nyelvű kiadványt kapnak, mint az anyaországból. Azt mindenesetre sikerült elérni – számolt be Hartyáni Jaroslava –, hogy Ukrajnából úgy nem érkezhethet hivatalos küldöttség Budapestre, hogy könyvadományt ne hozzon magával. Például amikor Juscsenko elnök Magyarországra látogatott, mintegy félezer kötetet hozott a budapesti ukrán könyvtár számára.

Ez a könyvtár – alig egy esztendőnyi „múltjával” – még a status nascendi állapotában van, valójában működésének első lépéseit teszi meg. A 2006. év végén 4000 kötetes állománya volt, ebből még mintegy másfél ezer a föltárára váró dokumentum. Az állomány nagyobb hányada gyermekirodalom és tankönyv, azután történelmi munka, szép- és népismereti irodalom, de található a gyűjteményben számos vallási, művészettörténeti és nyelvészeti munka, valamint sok útikalauz is. Az elnök asszony kiemelte, hogy a történelmi tárgyú munkák között sok-sok olyan kiadvány található, amely a csaknem tízmillió áldozatot követelő 1932–1933-as ukrajnai éhínség tragikus históriáját dolgozza föl. Aki ebben a kérdés-körben keres szakirodalmat, autentikus dokumentációt, aligha kerülheti meg a budapesti ukrán könyvtárat.

Egyelőre kevesen, mintegy 150-en járnak rendszeresen e könyvtárba; az olvasók többsége egyetemi, főiskolai hallgató, kutató, de megtalálhatók közöttük a hazai ukrán kisebbségi önkormányzatok képviselői is. A könyvtárnak – bármilyen rövid múltra is tekint vissza, bármilyen szerény méretű az állománya és viszonylag csekély számú a használója – máris akadt egy rendkívül fontos hivatása: segíti a hazai ukránság nemzedékeinek egymásra találását. Az észak-keleti országrészben élő – sokáig magukat szlováknak valló – ruszin kisebbség rendkívül archaikus, a kelet-szlovák dialektushoz közel álló nyelvet beszél, ugyanakkor a szovjet-korszakban vagy a rendszerváltozás után hazánkba települő ukránok már az ún. irodalmi nyelvet használják. E generációk, illetve dialektusok és kultúrák találkozásának is helye a Hajós utcai könyvtár. Az ukrán kisebbség könyvtára esetében tehát szinte kézzel fogható a könyvtár nemzetmegtartó hivatása, amelyről a bevezetőben – Avanesián Alexet idézve – szóltam.

A hazai nemzetiségek közül a talán leggazdagabb múltú és kulturális hagyományú, valamint eleven kisebbségi életet élő népcsoport a német. A Magyarországi Német Kulturális és Információs Központ könyvtárát (Budapest VI. ker., Lendvay u. 22.) fiatal igazgatónője, Ambach Mónika mutatta be vetített képes prezentációval. Elmondta, hogy a könyvtár nemcsak a hazai, hanem a közép-európai német-

ségre (Duna menti svábok, erdélyi szászok, felvidéki cipszerek stb.) vonatkozó irodalmat is gyűjti. Olvasóik többsége a németiség történelme, néprajza, jogi és szociológiai helyzete, településeinek múltja iránt érdeklődik. Újabban számosan megfordulnak a könyvtárban családfakutatás céljából is, de gyakran térnek be német, osztrák, svájci német turisták is. Maga a könyvállomány nem föltűnően nagy, ugyanakkor a Lendvay utcai épület a honi németiség egymástól olykor nagyon messze eső települései közötti internetkapcsolat központja (www.zentrum.hu). Az idei év tavaszán több német közösségi portál kezdi meg működését (pl. www.alles.hu; www.treffer.hu), ezek segítségével tartják a kapcsolatot az egymástól távol élő és működő hazai német fiatalok, táncsoportok, népdalkórusok, fúvószenekarok, hagyományörző együttesek, színjátszó körök vagy éppen filmklubok. Nem véletlenül említette Ambach Mónika a filmeseket, ugyanis 2006-ban rendezték meg első ízben hazánkban a német fiatalok amatőr filmes fesztiválját, amelynek anyaga idén DVD-n is megjelenik. A korszerűen felszerelt, elektronikus eszközökkel kitűnően ellátott könyvtárat, illetve kulturális centrumot számos, a német nyelvterületen működő alapítvány támogatja. Ilyenformán – derült ki a beszámolóból – a legkorszerűbb, csakugyan „falak nélküli” és XXI. századi könyvtárat sikerült kialakítaniuk a hazai németeknek.

A 2006. december 13-ai konferencia utolsó előadója a Fővárosi Szerb Önkormányzat vezetője, László Péro helyett a szerb könyvtár (Budapest V. ker., Falk Miksa u. 3.) munkatársa, Novacsek Kornél volt. Bár a szerbek a mai Magyarországon területén a XIII. század óta élnek, legújabb kori művelődéstörténetük az 1990-es évek elejétől számítható: 1992-től alakult, formálódott a szerb könyvtár gyűjteménye, amely több mint tíz esztendeje, 1996-ban nyílt meg az érdeklődők előtt. A mintegy 4000 kötetes állomány 60 százaléka ismeretterjesztő vagy tudományos irodalom (kézikönyvek, nyelvészet, művészettörténet, néprajz, irodalomtörténet, történelem), és mintegy 40 százaléka szépirodalom. Az állomány túlnyomó többsége ajándékozás útján került a könyvtár birtokába; mindemellett tekintélyes a lapok gyűjteménye, ami azért kiemelendő, mert a honi szerb sajtó (Narodne novine, Srbski kalendar) valóságos kincsesbánya a szerbek által is lakott települések helytörténeti–helyismereti kutatói számára. És bár rendszeres olvasóik száma egyelőre néhány tucatra tehető (közülük is legszámasabb a szakdolgozatot író egyetemista, főiskolás, a kutató, a pedagógus), azért hagyományos könyvtárközi kölcsönzés útján a Falk Miksa utcai gyűjtemény kötetei eljutnak a déli határvidékre, Bácsalmásra vagy Hercegszántóra is. A könyvtár állományát egyelőre cédulakatalógus tárja föl, de a közeli határidejű tervek között szerepel az elektronikus formájú földolgozás. A magyarországi szerbség könyvtára egyelőre minden vonatkozásban szerény gyűjtemény, állománya mégis megkerülhetetlen mindazon érdeklődők számára, akik a Balkán, a volt Jugoszlávia, valamint a szerb nép múltja, kultúrája, nyelve, (egyház)művészete, vallása területén szeretnének elmélyültebb ismeretekre szert tenni.

Az örmény, a lengyel, a roma, a szlovák, az ukrán, a német és a szerb kisebbségek könyvtárainak bemutatkozása 2006. december 13-án nem ért véget, az Országos Idegennyelvű Könyvtár tervezi a további hat magyarországi nemzeti kisebbség kulturális, dokumentációs központjának, könyvtárának „fölvonultatását”.

De már az első rendezvény gazdag programja – illetve a helyszínéül szolgáló kiállító teremben elhelyezett alkalmi tárlat – épp elég gondolkodnivalót adott a hallgatóságnak. Elsődlegesen a tekintetben, hogy a könyvtári munka apróbb-nagyobb részfeladatai között olykor talán el is vesző, a napi teendők sokaságával birkózó könyvtáros, ha csak rövid időre is, ha csak ízelítő erejéig is megismerkedhetett a hazánkban élő etnikai és nemzeti kisebbségeknek a rendszerváltozás után új lendületet vett könyvtárügyével és szélesebb értelemben a művelődésük helyzetével. Ez az ismerkedés pedig talán „visszavezetheti” a többségi nép könyvtárosát is a maga hivatása céljának és értelmének újra és újra való átgondolásához. Hogy ugyanis mi másért van a könyvtár, ha nem az anyanyelv pallérozásáért, a nemzeti és az egyetemes emberi kultúra megismertetéséért, a nemzeti önismeret és múlt-tudat elmélyítéséért, no meg a más népekkel való kulturális kapcsolatok fejlesztéséért. Az viszont egészen bizonyos, hogy ebben az összefüggésben a többségi nemzet is kaphat szellemi muníciót a vele együtt élő nemzeti kisebbségektől.

Mezey László Miklós